चम्पा उपन्यासको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत एम. एड . नेपाली दोस्रो वर्ष (नेपा. शि. ५९८) पाठ्यांशको प्रयोजनका निमित्त प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

डिल्लीराम ढकाल

त्रि. वि. दर्ता नं. : १६९५/ ७४

कमाङ्क : २१४००८८/२०६३

क्याम्पस रोल नं. : १५४/०६१-०६२

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोर॰

२०६८

शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय,

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर, मोरङ

शोधनिर्देशकको सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पस शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागका छात्र डिल्लीराम ढकालले चम्पा उपन्यासको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रही तयार पारेको हो । परिश्रमका साथ तयार पारेको यो शोधपत्र मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

उप प्रा. प्रेमप्रसाद भट्टराई

शोधनिर्देशक

श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

इन्द्रपुर ३,

मोरङ

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

मूल्याङ्कन समितिको स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय सुकुना बहुमुखी क्याम्पस नेपाली भाषा शिक्षा विभागका छात्र डिल्लीराम ढकालले उपप्राध्यापक श्री प्रेमप्रसाद भट्टराईको निर्देशनमा रही तयार पार्नुभएको चम्पा उपन्यासको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र सम्बन्धित तहका लागि उपयुक्त भएकाले स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

क. सं.	नाम	हस्ताक्षर
	....	....
	....	....
	....	....
	....	....
	....	....
	....	....

मिति ....

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले स्नातकोत्तर तहको दशौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु प्रेमप्रसाद भट्टराईको कुशल नेतृŒवमा तयार पारेको हुँ । यो शोधपत्र तयार गर्न प्रेरणा दिँदै यसलाई आद्योपान्त हेरी मिहिन सुझावहरूसमेत प्रदान गरेर यस रूपमा प्रस्तुत गर्न सफल गराउनुभएकोमा उहाँप्रति म हार्दिक कृतज्ञता एवम् श्रद्धा व्यŒफ गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा सामग्री सङ्कलन गर्न महŒवपूर्ण सहयोग पुऱ्याउनु हुने उपप्राध्यापक श्री गणेशप्रसाद दाहाल, श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पसको पुस्तकालय र शोधकार्य गर्ने अवसर जुटाउने नेपाली शिक्षण विभागप्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र कम्प्युटरमा टङ्कन गर्ने क्रममा बेलाबखतमा आएका समस्याहरू समाधान गर्न सहयोग पुऱ्याउने छोरा भोला ढकाल, ज्वाइँ हरिप्रसाद रिजाल तथा बुबाले थेसिस लेखिसक्नुभयो कि ? भन्दै लेख्न उत्प्रेरित गर्ने छोरा महेश ढकाल र बुहारी सीता सापकोटा (ढकाल) प्रति हार्दिक धन्यवाद प्रकट गर्दछु । त्यस्तै कम्प्युटर सेटिङ मिलाउने तथा अन्य विविध काममा सहयोग पुऱ्याउने वर्ल्ड लिङ्क कम्प्युटर इन्स्टिच्युट बेलबारी २ का प्रोप्राइटर श्री कृष्ण गुरुङ र कम्प्युटर प्रशिक्षक श्री फिरोज गिरी लाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

डिल्लीराम ढकाल

शोधार्थी

नेपाली विभाग

श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

इन्द्रपुर, मोरङ

शोधसार

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर (एम. एड.) दोस्रो वर्ष, नेपाली शिक्षा पाठ्यांश ५९८ को प्रयोजनका लागि तयार गरिएको प्रस्तुत शोधपत्र **चम्पा उपन्यासको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन** श्रद्धेय गुरू प्रेमप्रसाद भट्टराईको शोध निर्देशनमा तयार पारिएको हो । जम्मा ६ ओटा अध्यायहरूमा विभाजन गरी यस शोधअध्यायनलाई पूरा गरिएको छ ।

पहिलो अध्यायमा शोधको परिचय प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा शीर्ष सूचनाका साथ मूल रूपमा पूर्वकार्यको समीक्षा र शोधअध्ययनको औचित्य पुष्टि गरिएको छ । दोस्रो अध्यायमा शैलीविज्ञानको सैद्धान्तिक परिचयका साथसाथै शैलीवैज्ञानिक समालोचनाका विभिन्न तह र कृति विश्लेषणका शैलीवैज्ञानिक सैद्धान्तिक आधारहरू प्रस्तुत गरिएको छ । तेस्रो अध्यायमा चम्पा उपन्यासको कथानकलाई शैलीवैज्ञानिक आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । यसमा कथानकको विकासक्रमलाई फ्रेटागको पिरामिडमा देखाउनुका साथै कथनकको विकासक्रम तालिका प्रस्तुत गरिएको छ । चौथो अध्यायमा चम्पा उपन्यासका पात्रहरूको शैलीवैज्ञानिक आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । यसमा पात्रहरूको शैलीवैज्ञानिक तालिका देखाउनुका साथसाथै पात्रहरूको लिङ्ग, कार्य, प्रवृत्ति, स्वभाव, जीवनचेतना, आसन्नता र आबद्धताका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । त्यस्तै पाँचौं अध्यायमा भाषाका आधारमा चम्पा उपन्यासको विश्लेषण गरिएको छ । यसमा चयन, विचलन र समानान्तरताका आधारमा उदाहरणहरूसहित विश्लेषण प्रस्तुत गरिएको छ । छैठौं अध्यायमा अध्यायगत निष्कर्षप्रस्तुत गरिएको छ । परिशिष्टमा उपन्यासकारको परिचय र प्रवृत्ति प्रस्तुत गरी जम्मा ८२ पृष्ठको यस शोधअध्ययनलाई पूरा गरिएको छ ।

शोधप्रक्रिया

प्रस्तुत शोधपत्र नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत एम. एड. दोस्रो वर्षको नेपाली ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । ‘चम्पा’ उपन्यासको कथानकको विश्लेषण गर्ने, उक्त उपन्यासका पात्रहरूलाई शैलीवैज्ञानिक आधारमा वर्गीकरण र विश्लेषण गर्ने, भाषाका आधारमा ‘चम्पा’ उपन्यासको विश्लेषण गर्ने र प्राप्त निष्कर्षका आधारमा उपन्यासको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यमा प्रस्तुत शोधकार्य केन्द्रित रहेको छ । यस शोधर्कामा मूलतः पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरी शैलीविज्ञानको विश्लेषणात्मक पद्धति अपनाइएको छ ।

६ अध्यायमा विस्तारित यस शोधमा क्रमशः शोधपरिचय, शैलीविज्ञानको सैद्धान्तिक परिचय, ‘चम्पा’ उपन्यासको कथानकको विश्लेषण, ‘चम्पा’ उपन्यासका चरित्रको लिङ्ग, कार्य, प्रवृत्ति, स्वभाव, जीवनचेतना, आसन्नता र आबद्धताका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । त्यस्तै यस उपन्यासको भाषिक पक्षको चयन, विचलन र समानान्तरताका आधारमा विश्लेषण गरी अन्त्यमा समग्र कृतिको निष्कर्षात्मक मूल्याङ्कन प्रसतुत गरिएको छ ।

शोधनिष्कर्ष

‘चम्पा’ उपन्यासको काठमाण्डौ उपत्यकाको शहरी परिवेशमा कथावस्तुको पृष्टभूमि रहेको छ । पस्तुत उपन्यास सामाजिक यथार्थवादी भाव धारामा रचिएको छ । यसको मूल पात्रपात्राले समाजसँग जुध्ने आँट नगरी भागेकाले पलायनमुखी प्रवृत्तिलाई प्रश्रय दिएको देखिन्छ । पात्रहरूको व्यवस्थित र उपयुक्त उपस्थितिले कथानकीय संरचना मूर्त बनेको छ । तत्सम, तद्भव तथा आगन्तुक शब्दहरूको समुचित प्रयोग भएकाले भाषा उत्कृष्ट बनेका छ । विचलनयुक्त भाषिक प्रयोग र अग्रभूमि निर्माणको सफल प्रयोग गरिएकाले भाषा आलङ्कारिक र रसात्मक बनेको छ । रेखीय ढाँचामा कथानक रहेको यो सामाजिक यथार्थवादी उपन्यासलाई एक उच्च कोटीको कृतिका रूपमा मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।

डिल्लीराम ढकाल

विषयसूची

पेज नं.

अध्याय : एक

शोध परिचय

१.१	शोधशीर्षक	१
१.२	शोधको प्रयोजन	१
१.३	समस्याकथन	१
१.४	शोधकार्यका उद्देश्यहरू	१
१.५	पूर्वकार्यको समीक्षा	१
१.६	शोध अध्ययनको औचित्य	३
१.७	शोधअध्ययनका सीमाहरू	३
१.८	सामग्री सङ्कलन, अध्ययन र विश्लेषण	३
१.९	शोधविधि	४
१.१०	शोधपत्रको रूपरेखा	४

अध्याय : दुई

शैलीविज्ञानको सैद्धान्तिक परिचय

२.	शैलीसम्बन्धी परम्परागत दृष्टिकोण र परिभाषाहरू	५
२.१.२	शैलीसम्बन्धी आधुनिक दृष्टिकोण र परिभाषाहरू	६
२.२	शैलीविज्ञान	७
२.३	शैलीज्ञिानका प्रमुख सैद्धान्तिक मान्यताहरू	८
२.४	शैलीवैज्ञानिक समालोचनाका तहहरू	९
२.४.१	आधार सामग्रीको तह	१०
२.४.२	कला माध्यमको तह	१०
२.४.३	भाषिक प्रतीकको तह	१०
२.५	कृति विश्लेषणका शैलीवैज्ञानिक सैद्धान्तिक आधारहरू	१०

२.५.१ साहित्यिक संरचना १२
क. बनोट १२
ख. बुनोट १२
२.५.२ भाषासंरचना १२
क . ध्वनिव्यवस्था १३
ख. शब्दव्यवस्था १३
ग. व्याकरणव्यवस्था १३
२.५.३ शैली १३
क. चयन १३
ख. अग्रभूमि निर्माण १४
अ. समानान्तरता १४
आ. विचलन १४
इ. विविधता १५
२.६ सारांश १५

अध्याय : तीन

चम्पा उपन्यासको कथानक विश्लेषण

३.१ कथानकको परिचय १७
३.२ उपन्यासको शीर्षक २०
३.३ कथनकको विकासकम २१
१. चिनारी २२
२. सङ्घर्ष विकास २२
३. चरम २३
४. सङ्घर्षह्रास २३
५. उपसंहार २३
३.४ चम्पा उपन्यासको कथानक विकासकम तालिका २३
३.५ चम्पा उपन्यासको कथानक विश्लेषण २४

३.६ सारांश २८

अध्याय चार

चम्पा उपन्यासका चरित्रहरूको विश्लेषण

४.१ परिचय ३०
४.२ चरित्र वर्गीकरणका आधारहरू ३१
४.२.१ लिङ्ग ३१
४.२.२ कार्य ३१
४.२.३ प्रवृत्ति ३२
४.२.४ स्वभाव ३२
४.२.५ जीवनचेतना ३२
४.२.६ आसन्नता ३३
४.२.७ आबद्धता ३३
४.३ चम्पा उपन्यासका पात्रहरूको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन ३३
४.४ चम्पा उपन्यासका पात्रहरूको वर्गीकरण तालिका ३४
१. चम्पा ३४
२. रामकान्त ३६
३. सुब्बा श्रीकान्त ३७
४. निशा ३९
५. बुलु र चुनु ४०
६. पं. रमाकान्त ४१
७. रमादेवी ४२
८. जेठी र माहिली बुहारी ४३
४.५ सारांश ४५

अध्याय पाँच

भाषाका आधारमा चम्पा उपन्यास

५.१ परिचय ४६

५.२ चयन ४७

५.२.१ शब्द चयन ४७

क. तत्सम शब्द चयन ४७

ख. तद्भव शब्द चयन ४८

ग. आगन्तुक शब्द चयन ४९

घ. झर्रा तथा अनुकरणात्मक शब्द चयन ५०

ङ. विशिष्ट भाषिक प्रयोग वा प्रतीकात्मक शब्द ५२

च. विशिष्ट नामको चयन ५३

छ. सर्वनामको चयन ५४

ज. विशेषणको चयन ५५

झ. क्रियापदको चयन ५६

ञ. क्रियाविशेषणको चयन ५७

ट. निपातको चयन ५७

ठ. पुर्बेली भाषिकाको प्रयोग ५८

५.२.२ वाक्यचयन ५९

५.२.३ चिन प्रयोग ६०

क. बिन्दु चिनको प्रयोग ६१

ख. प्रश्नसूचक चिनको प्रयोग ६२

ग. विस्मयसूचक चिनको प्रयोग ६३

५.३ विचलन ६४

५.३.१ कोशीय विचलन ६५

५.३.२ व्याकरणिक विचलन ६६

५.३.३ ध्वनिप्रक्रियात्मक विचलन ६७

५.३.४ आर्थी विचलन ६८

५.४ समानान्तरता ६९
५.४.१ बाय़ समानान्तरता ७०
५.४.२ आन्तरिक समानान्तरता ७१
५.५ सारांश ७३

अध्यायः छ

अध्यायगत निष्कर्ष

क. शोधपरिचय ७५
ख. शैलीविज्ञानको सैद्धान्तिक परिचय ७५
ग. चम्पा उपन्यासको कथानक ७६
घ. चम्पा उपन्यासका पात्रहरू ७७
ङ. चम्पा उपन्यासको भाषा ७७
परिशिष्ट : उपन्यासकारको परिचय र प्रवृत्ति ७९
सन्दर्भग्रन्थहरू ८१
शोधपत्रहरू ८२